

ხათუნა შალამბერიძე

ეკონომიკის დოქტორი, აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

ბანკის ეფექტიანობისა და მდგრადობის საკითხები კრიზისის პირობებში

საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ეროვნული სააგენტოს გამგეობის წევრი

თანამედროვე საზოგადოება გარკვეულ მოთხოვნებს უყენებს ბანკებს მათ საფინანსო საქმიანობასთან დაკავშირებით. ბანკების მუშაობა უნდა იყოს მაღალეფექტიანი. ამასთან დაკავშირებით აქტუალურია ბანკის საფინანსო საქმიანობის ეფექტიანობის შეფასება. უნდა აღინიშნოს, რომ მსოფლიოში არ არსებობს ერთიანი მიდგომა ეფექტიანობის განსაზღვრასთან დაკავშირებით. ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ეფექტიანობის შეფასება შესაძლებელია ისეთი მაჩვენებლების საშუალებით, როგორც არის მომგებიანობა და რენტაბელობა.

ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში შესამჩნევია მკვეთრი ცვლილებები საბანკო საქმიანობაში. კერძოდ, ადგილი აქვს ინოვაციურ საბანკო პროდუქტების მნიშვნელოვან ცვლილებებს და სიახლეებს მენეჯმენტის მეთოდებსა და ხერხებში, კლიენტების მომსახურების სფეროში და ა.შ. საბანკო საქმიანობის ტრადიციული მეთოდები გართულდა და ახალი ფორმები მიიღო. ჩნდება საფინანსო ოპერაციებისა და მომსახურების ახალი სახეობები, რომლებსაც არ გააჩნიათ ანალოგი საბანკო პრაქტიკაში, მაგრამ ამავედროულად იზრდება რისკები, რომლებიც დაკავშირებულია საბანკო საქმიანობასთან.

2008 წელს მსოფლიო საბანკო სისტემა პირისპირ აღმოჩნდა ეკონომიკური კრიზისის წინაშე. ამიტომ საბანკო სექტორისათვის მთლიანობაში მნიშვნელოვანი ხდება კრიზისული სიტუაციების განჭვრეტა და მათი ნეგატიური გავლენის შემცირება მინიმალურ დონემდე. საბანკო რისკების და საბანკო კონკურენციის ზრდის პირობებში, მოთხოვნების გამკაცრების პირობებში, რომლებსაც უყენებენ საკრედიტო ორგანიზაციებს სახელმწიფო კონტროლის ორგანოები, წინა პლანზე გადმოდის ფინანსური მდგრადობა. ასეთ შემთხვევაში საბანკო მომსახურების ბაზრის სუბიექტებისათვის მნიშვნელოვანი ხდება ბანკის საქმიანობის და მთლიანად საბანკო სისტემის ეფექტიანობისა და საიმედოობის ხარისხის განსაზღვრა.

კომერციული ბანკის საქმიანობის მონიტორინგის საშუალებით ზედამხედველობის ორგანოები ცდილობენ შეასრულონ თავისი მთავარი ამოცანები: საბანკო სისტემის მდგრადობის, მისი სტაბილურობის უზრუნველყოფა, კრედიტორებისა და მეანაბრეების დაცვა საბანკო რისკებისაგან. საკრედიტო ორგანიზაციის საფინანსო მდგრადობა წარმოადგენს კომპლექსურ მაჩვენებელს, რომელიც ასახავს ბანკის საიმედოობის მაჩვენებელს გარე ზეგავლენების მიმართ. იგი მოიცავს ჰსაბანკო სისტემის ელემენტის მდგომარეობის შემდეგი მაჩვენებლების შეფასებას: კაპიტალის სტრუქტურა და მისი საკმარისობა რისკების დასაფარავად, ბალანსის

ლიკვიდურობის დონე, აქტივების სტრუქტურა და ხარისხი, რისკების მართვის პოლიტიკა, რისკ-მენეჯმენტის ორგანიზების ხარისხის კონტროლი.

ბანკის ფინანსური მდგრადობა და კონკურენტუნარიანობა წარმოადგენს ბანკის ხარისხის ძირითად მაჩასიათებლებს, რომელიც ფორმირდება მის საქმიანობაში დაინტერესებული სხვადასხვა მხარეების მიზნობრივი მოთხოვნებით. მაგალითად, კლიენტი ორიენტირებულია მომსახურების მიღებაზე მოსალოდნელი მაჩასიათებლებით და ბანკის მაღალი საიმედოობის უზრუნველყოფით; ინვესტორები და აქციონერები ორიენტირებულნი არიან ბიზნესის საბაზრო ღირებულების ზრდაზე ფინანსურ მდგრადობასთან ერთად; ბანკის მენეჯმენტი - სტაბილურ განვითარებაზე, ფინანსურ მდგრადობაზე და კონკურენტუნარიანობაზე; სახელმწიფო ზედამხედველობის და კონტროლის ორგანოები - ორიენტირებულია კრედიტორებისა და სახელმწიფოს ინტერესების დაცვაზე. საბანკო რეგულირებისა და ზედამხედველობის ორგანიზება ზოგადად პოზიტიურ გავლენას ახდენს საკრედიტო ორგანიზაციების ფინანსურ მდგრადობაზე.

ამასთან, მათი როლი ბანკების კონკურენტუნარიანობის ზრდაში ალტერნატიულია და არაერთგვაროვანი. საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის მიერ შემოღებულია დებულებები საკრედიტო ორგანიზაციების რეიტინგის აგებასთან დაკავშირებით. ასეთი რეიტინგი უნდა შედგეს საბანკო საქმიანობის რისკებისა და საკრედიტო ორგანიზაციის ფინანსური მდგრადობის მაჩვენებლების გათვალისწინებით. საბანკო ზედამხედველობის ორგანოები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ: ტექნიკური სრულყოფის პრობლემებს, ბანკების ინფორმაციული უსაფრთხოების გაზრდას, პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვას, რომლებიც შეძლებენ აღმოფხვრან ტრადიციული ტრანსლაციური რისკები, რაც ბანკებს საშუალებას აძლევს უფრო მეტი ეფექტიანობით დააკმაყოფილონ კლიენტების მოთხოვნები, უზრუნველყონ საფინანსო ოპერაციების ოპერატიულობა და უსაფრთხოება. თავის მხრივ, ეს ხელს უწყობს ბანკების კონკურენტუნარიანობის ზრდას საფინანსო მომსახურებების ბაზარზე.

საბანკო სისტემის სიტუაციის დახასიათებისათვის საბანკო კრიზისის დროს პრობლემური უნდა გახდეს მრავალი ბანკის მდგომარეობა. ეკონომიკური სისტემის ჩარჩოებში ეს გამოიხატება ბანკების უუნარობაში აწარმოონ ფულადი სახსრების აკუმულაციისა და მობილიზაციის ფუნქციები, კრედიტების გაცემა, ანგარიშსწორებისა და გადახდების ოპერაციები.

საბანკო კრიზისები წარმოიშობება დროის გარკვეულ მონაკვეთში მნიშვნელოვანი ოდენობის მიკროეკონომიკური და მაკროეკონომიკური ნეგატიური ტენდენციების ურთიერთქმედებების შედეგად. ისინი წარმოადგენენ სექტორისადმი რიგი საბანკო გარე ფაქტორებისა და თავად საბანკო სისტემის ნაკლოვანებების შედეგს.

თანამედროვე საბანკო კრიზისების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვეყოთ ინდიკატორები, რომელთა ცვლილებების ტენდენციები უდიდესი ალბათობით იწვევენ საბანკო კრიზისს. ესენია: ფულის შეთავაზების სწრაფი ზრდა; ბანკებიდან მეანაბრეების საშუალებების გადინება; ექსპორტის შემცირება, რომელიც გამოწვეულია მსოფლიო ბაზრებზე არასასურველი და მოულოდნელი შოკებით, ეროვნული ვალუტის გაუფასურებით, მნიშვნელოვანი საგარეო ვალით; მოკლევადიანი ვალდებულებების რეზერვებით სუსტი დაფარვა; ეკონომიკის ზრდის ნელი ტემპი; ოქროსა და უცხოური ვალუტის მცირე რეზერვები; ქვეყნიდან კაპიტალის გად-

ინება; მაღალი საპროცენტო განაკვეთები კაპიტალის მსოფლიო ბაზარზე და სხვა.

მაკროეკონომიკური ფაქტორები და პრობლემები წარმოადგენენ საბანკო კრიზისის ძირითად მიზეზს, ვინაიდან მაკროეკონომიკური გარემო განსაზღვრავს ბანკების საქმიანობის სფეროს. საბანკო კრიზისი წარმოიშვება უმრავლესი ბანკისათვის დაგროვებული პრობლემების სინქრონული გამოვლენის დროს, რომლებიც შეიძლება განპირობებული იყოს მხოლოდ საბანკო სისტემისადმი გარე პირობების მკვეთრი ცვლილებებით. ქვეყნის მაკროეკონომიკური მდგომარეობის ინდიკატორებს გააჩნიათ განსხვავებული ძალა და საბანკო სისტემაზე ზეგავლენის ხარისხი, რომელიც დამოკიდებულია თავად საბანკო სისტემის მდგომარეობაზე კრიზისის დაწყების დროს.

განვითარებული საბანკო სისტემა, ინსტიტუციური გარემო და სტრუქტურა, რომლებიც წარმოადგენენ კრიზისული სიტუაციების პრევენციის მექანიზმის მთავარ მდგენელებს, წინააღმდეგობას უწევენ უმრავალ გარე ნეგატიურ ტენდენციას.

სხვადასხვა საბანკო კრიზისის თავიდან აცილების მიზნით შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ღონისძიებები:

- ბანკების თანამშრომლობის გაძლიერება მსხვილი და მცირე ბიზნესის საწარმო-ორგანიზაციებთან, რაც საშუალებას იძლევა მინიმიზაცია გაუკეთდეს გარე სტრუქტურულ-ფუნქციონალურ რისკებს. ამადლდეს ბანკის პრესტიჟი და კლიენტების ნდობა მის მიმართ. ამ მიზნით სრულყოფა უნდა ჩაუტარდეს საანგარიშსწორებო ტექნოლოგიებს, ჩატარდეს კლიენტების დივერსიფიკაცია დარგობრივი მიკუთვნების მიხედვით;

- ჩამოყალიბდეს ის მექანიზმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ: მოქალაქეების დანაზოგების დაცვას ინფლაციისა და არასტაბილურობისგან მსოფლიო საფინანსო ბაზარზე, სადეპოზიტო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობას, გადახდებისა და ფულადი გადარიცხვების სისტემის სრულყოფას, სხვადასხვა საფინანსო პროდუქტების და საფინანსო ინსტრუმენტების ასარტიმენტის ფორმირებას, რომლებიც დაეხმარებიან ბანკს დაძლიოს ლიკვიდურობის საბანკო რისკი;

- საკრედიტო პორტფელის დივერსიფიკაცია ვადებისა და დარგების მიხედვით, რაც იძლევა ლიკვიდურობის რისკის შემცირების და აქტიური ოპერაციების გარე რისკების დაზღვევის საშუალებას; ახალი ინფორმაციული პროდუქტების ათვისება, საბანკო მენეჯმენტის პროგრესული ტექნოლოგიური ხერხების დანერგვა, რაც პრევენციას უკეთებს ტექნიკურ რისკებს.

კომპლექსური მიდგომა ყველა შემოთავაზებული ასპექტისადმი იძლევა საშუალებას ეფექტურად შემცირდეს საბანკო რისკები და ამადლდეს კონკურენტუნარიანობა საბანკო სერვისების ბაზარზე. ამასთან ერთად, შეიძლება განვიხილოთ ბანკის საიმედოების ნიშან-თვისებები, რომლებიც შეიძლება იყოს გამოყენებული ეკონომიკური კრიზისის დროს ბანკის საქმიანობის შეფასების მიზნით.

პირველი ნიშან-თვისება - სახელმწიფოს დამოკიდებულება ბანკებისადმი და მისი ფინანსური მხარდაჭერა. მსგავსი ქმედება ჩვენ დავინახეთ 2008 წლის კრიზისის დროს. ექსპერტები ამტკიცებენ, რომ თუ ბანკი არის იმ ბანკებს შორის, რომლებსაც სახელმწიფო უტარებს ღონისძიებებს სანაცვის გეგმების ფარგლებში, თუ ტარდება გარიგება შერწყმისა და მიერთების გამო, მაშინ კლიენტები შეიძლება მშვიდად იყვნენ. რა თქმა უნდა, შესაძლებელია ადგილი

ჰქონდეს დროებით სირთულეებს, მაგრამ ყველაფერი საკმაოდ სწრაფად გვარდება. თუ ჩვენ განვიხილავთ კლიენტის მხარეს და ის წარმოადგენს საწარმოს, მაშინ მისთვის სერიოზულ სამუშაოს წარმოადგენს ბანკის კრედიტუნარიანობის დადგენა. ამისათვის საწარმოს უნდა გააჩნდეს რისკების მენეჯმენტის სფეროში მომუშავე სერიოზული განყოფილება. სხვა მნიშვნელოვანი მომენტი, რომელიც კლიენტმა უნდა გაითვალისწინოს არის ბანკის მხრიდან უარის მიღება დაკრედიტებაზე. ამ შემთხვევაში ბანკის გადაწყვეტილებაზე გავლენას ახდენს ზოგადად ეკონომიკური მდგომარეობა, იპოთეკური კრედიტების პრობლემა და ა.შ.

ექსპერტები თვლიან, რომ კრედიტების თანხებისა და ვადების შემცირება, საპროცენტო განაკვეთების ზრდა, კლიენტებთან დაკავშირებული რისკის შეფასების გადახედვა - ეს ყველაფერი ნორმალური რეაქციაა ბანკის მხრიდან კრიზისულ მოვლენებზე. ზუსტად ასეთი რეაქცია ეხმარება საკრედიტო ორგანიზაციებს დროულად განახორციელოს ყველა გადასახადი და საბოლოო ჯამში გადარჩეს. ასევე, უნდა იყოს შესწავლილი ბანკის კლიენტების დივერსიფიკაციის საკითხი. ასეთი ინფორმაციის მიღება თავისუფლად შეიძლება ბანკის საიტიდან. საწარმომ კრიზისის პირობებში უნდა ჩაატაროს ანალიზი და მოამზადოს საფრთხის პროგნოზი, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას ბანკის მხრიდან გადახდების დაგვიანების შემთხვევაში. ასევე, შესწავლილ უნდა იქნას ბანკის კლიენტების დივერსიფიკაციის საკითხი. ასეთი ინფორმაციის მიღება შეიძლება ბანკის საიტიდან. საწარმომ კრიზისის პირობებში უნდა ჩაატაროს ანალიზი და მოამზადოს სარისკო პროგნოზი, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას ბანკის მხრიდან გადახდების დაგვიანების შემთხვევაში.

რამდენად წარმატებულად მუშაობს ესა თუ ის ბანკი, როგორია მისი ძირითადი მიმართულებები და საქმიანობის აქცენტები, მდგრადობის მარაგი და ასევე მისი მომავალი განვითარების პერსპექტივები, ყოველივე ამის დადგენა სასარგებლოა თავად საბანკო სისტემისთვის. ერთი მხრივ, ეს აძლიერებს ნდობას საიმედო და ღირსეული ბანკებისადმი, მეორე მხრივ, ეხმარება კლიენტებს დაიცვან თავი დანაკარგებისაგან ისეთ ბანკებთან მუშაობაში, რომლებიც არიან რისკიანი და არც ისე კეთილსინდისიერი. გარდა ამისა, თუ ვინმეს სჭირდება სრული ინფორმაცია რთული ამოცანების გადასაჭრელად, მაშინ გარკვეული საფასურის გადახდის შედეგად შესაძლებელია თითოეული ბანკის შესახებ ამ ინფორმაციის მიღება (ბრუნვითი ბალანსები, ანგარიშგება მოგება-ზარალის შესახებ და მრავალი სხვა ფორმა). ზოგიერთ ბანკში კრიზისის დროს კლიენტები ბანკის საიმედობას ამოწმებენ სხვადასხვა გზით.

ბანკის საფინანსო საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლების გზების ძიება მდებარეობს ორი მნიშვნელოვანი საკითხის კვეთის სიბრტყეში: საბანკო ბიზნესის ტენდენციებისა და მათი რეალობაზე გარდატეხის შესწავლაში.

საბანკო საქმეში შესაძლებელია გამოვეყნოთ შემდეგი მსოფლიო ტენდენციები:

1. თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენება;
2. ტრადიციული მეთოდების განვითარება და ახალი ხერხების და მეთოდების დანერგვა კლიენტებთან ურთიერთობაში და მათ მომსახურებაში.

ამრიგად, ამ მნიშვნელოვანი და საინტერესო საკითხების დამუშავებისა და გაანალიზების გათვალისწინებით შეიძლება შემუშავდეს ისეთი მოდელები, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია მაღალი კონკურენციისა და კრიზისის პირობებში შეფასდეს საბანკო ინფორმაციული ტექნოლოგიების და საბანკო სერვისების ხარისხი.